

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XI Sayı 2
Mart - Nisan 1972

İSLÂMDA İMAN ve TARİHİ ÜZERİNE

M. Saim YEPREM
Diyaret İşleri Başkanlığı
Derleme ve Yayın Müdürü

Genel olarak :

a) **L ü g a t t e** : İman, bir adamı söylediği sözde tasdik etmek demektir. İnanmak manasındır. O adamı yalan söylemekten emin eylemek anlamını ifade eder. Ayrıca itimad etmek, boyun eğip kabul etmek, şeriatı kabul etmek, bir adamı temin etmek gibi manalarda da müstameldir, (1).

Bu kelimenin kökü olan (آمِن) ve (آمِن) lâfızları, korkusuzluk ifade eder. Korkudan eser olmayıp sâkin ve âsude olmak demektir. Bu kökten gelen (آمِن) kalbinde korku ve endişe olmayan manâsına geldiği gibi, kendisine karşı korku ve endişe duyulmayan sağlam adam anlamını da ifade etmektedir.

Yine aynı manâda, Allah'ın isimlerinden olan (مُؤْمِن) kelimesi kullarını zulümden, itaat edenleri de azabdan emin edici demek olur. (2)

İmân kelimesinin ifade ettiği bu manâlar, Arap dilindeki istimal tarzına ve beraberinde kullanılan harfi cerlere göre de özellik kazanmaktadır.

Biz şimdilik iman kelimesinin, (صَدَقَ) lâfzından alınan Tasdik anlamı ile ilgileneceğiz. Bu da «herhangi bir şeyi doğrulamak» diye ifade edilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de iman sîgası 45 yerde zikredilmektedir. (3). Ayrıca, 833 yerde de (امِن) kökünden gelen diğer sîgalar geçmektedir. (4)

Bütün bu kelimeler, âyetlerin siyak ve sibakına, cümledeki istimal tarzlarına ve harfi cerlere göre kamuslardaki muhtelif manâlara örnekler teşkil etmektedir.

b) **D i n d e İ m â n** : Peygamberimiz, Hz. Muhammed (A.S.) ın Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen haber, dîni esas ve hükümlerin doğru ve gerçek olduğuna tereddütsüz inanmk, iz'an ve kabul ile bunların tamamını tasdik ve itiraf etmektir. (5)

(1) Âsım efendi. Kamus-ı Muhit Tercemesi, IV: 549. İst. 1305

(2) Âsım efendi. Aynı eser. IV: 548.

(3) M. Fuad Abdülbakî. el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim s. 89.

(4) M. Fuad Abdülbakî. Aynı eser S. 81-93.

(5) Dr. Ali Arslan Aydın. İslâm İnançları ve Felsefesi. I. s. 112.

Dinde îman, gerek Kur'an-ı Kerim'deki kullanılış mânâları itibariyle ve gerekse bizzat asrı saadetteki anlaşılın mânâsı ile insan kalbinde doğan bir tasdik haleti ruhiyesinden ibarettir.

İmânın mutlak tasdik olduğu mevzuunda ittifak edilmesine mukabil, bunun tafsilâtı mevzuunda ehli kible dört guruba (1) ayrılmışlardır. Bunlardan ilk gurup, imânın sadece bir kalp işi olduğu kanaatine varmıştır.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de îma'nın bu ciheti üzerine önem verilerek dikkat çekilmiştir: «Onlar o kimselerdir ki (Allah) îmanı kalplerine yazmış, bunları kendinden bir ruh ile desteklemiştir.» (2)

«Bedeviler, îman ettik dediler. De ki «siz îman etmediniz, ama (bâri) müslüman olduk deyin, îman henüz sizin kalplerinize girip yerleşmemiştir.» (3)

Demek oluyor ki îman mefhumunda, kalbin itminan halinde olması birinci plânda yer almaktadır.

Kelâm ilminin mühim ihtilâf konularından biri olan bu mevzudaki çeşitli fikirleri şimdilik nazarı itibare almadan, imânın **Rasulüillah tarafından Allah'tan getirilen her şeye kalben inanmak manasına geldiğini** basit bir ifadeyle söyleyebiliriz.

Bu inanışın insanın haricî âlemdeki görünüşüne aksetmesi, ya **ikrar** dediğimiz sözle veya **amel** dediğimiz fiil ve davranışlarla olur.

Cibril hadisinde Hz. Peygambere Cibril şöyle sordu: «... İman nedir? peygamber cevap verdi: İmân, Allah'a, meleklerine, kitaplarına peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah tarafından olduğuna inanmaktır...» (4).

Hadisi şerifte zikredilen bu müfredât da nazarı itibare alınarak, imanı, **icmâli** ve **tafsili** olmak üzere iki gurupta incelemek mümkün olacaktır.

a) **İcmâli iman** : «Peygamberimizin tebliğ ettiği dîni esasların tamamına, tafsilât gözetmeden, toplu olarak inanmaya denir.» (5) Bu da, kelime-i tevhid denilen, «lâ ilâhe illâ'llah Muhammedün Rasulü'llah» «Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna» inanmaktan ibarettir.

Bu cümle İslâmın getirmiş olduğu bütün müfredâtın esasını teşkil eden Allah'a ve Peygambere inanmış olmayı ifade ettiğinden, Allah ve Peygamber katından gelen her şeyi de kısaca ve topluca tasdik demektir.

b) **Tafsili iman** : Bu da Cibril Hâdisinde zikredilen müfredâtın her birisine teker teker inanmaktır. Tafsili imanın en geniş şeklindeki ifadesi şöyledir:

(1) M. Ali et-Tehânevî, Keşşâfu İstılâhâtı'l-Fünûn, 1. s. 104. İst. 1318

(2) el-Mücâdile, 22.

(3) el-Hucurât, 14.

(4) Sahih-i Müslim C. I s. 29. İst.

(5) Dr. Ali Arslan Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi C. I s. 113.

«Peygamberimizi Hz. Muhammed (A.S.)'ın Allah tarafından kitap ve sünnet ile tebliğ ettiği kesin olarak bilinen haberlerin, ilâhî esas ve hükümlerin tamamına ve her birine, Allah'ın ve Resûlünün muradına uygun olarak, iman etmektir.» (1)

Tarifte sıralanan ve inanılması gereken şeylere inandığını dili ile ifade etmesi, onun inanmış bir kimse olduğunun başkaları tarafından da anlaşılması ve buna göre muamele edilmesi için tabii olan bir zorunluktur. (2) Nitekim Eş'arîler ve Mâtürîdîlerin bir kısmı ile Ebû Hanife bu kanaate sahiptirler.

Hz. Ömer (R.A.)'ın zekât vermeyenlerle harbetmek isteyen Hz. Ebû Bekr (R.A.)'e Resûlullah'tan rivâyet ettiği «Resûlullah, ben, insanlarla onlar La ilâhe illallah diyene kadar harbetmekle emrolundum. Onlar bunu söyledikleri zaman artık kanları ve malları benim için mâsum olur dedi.» Mealindeki hadîs de bunu teyid etmektedir. (3)

Buraya kadar verdiğimiz malûmattan anlaşıldığına göre iman, islâmın esaslarına ve âmentünün şartlarına inanmak ve bu inancını da gerektiğinde ifade etmektir.

Bu inancıya sahip olan kimseye mü'min adı verilir. İnancını açıkladığında da islâm cemaati içinde mütalâa edilir ve ona göre muamele yürütülür.

Asr-ı Saadette iman ve mü'minler :

Resûlullah devrinde sahâbenin sahip olduğu itikad esasları, bizlere, şüpheye mahal bırakmayacak derecede intikal etmiştir. Şöylece özetlemek mümkündür.

1) Bu âlemin, kemâlin son noktasını ihraz eden bir yapıcısı vardır. Bu yaratıcı kemâl sıfatları ile muttasıftır.

2) O, peygamberler göndermiştir ki, Muhammed (A.S.) onları dandır ve o, Allah'tan haber verdiği şeyler hakkında sâdıktır.

3) İkinci bir hayat, âhiret vardır.

Sahâbenin itikadî mevzûlarda tamamen itminan halinde buldukları ve bu meseleler üzerinde inanç bozukluğundan neşet eden münakaşalara girişmedikleri mâlumdur. (4)

Peygamberlerin getirdikleri inanç esasları iman tarihinde bazı merhaleler kateder:

1) İlk merhale bizzat peygamberlerin hayatlarında, onlara inananların devridir. Bu devirde müminler, Peygamberleriyle devamlı irtibat halinde bulduklarından kalplerinde en küçük bir tereddüde mahal kalmaz, karşılaştıkları güçlükleri, zihinlerini kurcalayan meseleleri derhal Peygamber (A.S.)'e açarlar, onun izah ve irşadlarıyla hemen kalbî rahatlığa ererlerdi. İşte bu

(1) Dr. Ali Arslan Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi s. 114.

(2) Prof. M. Tanci, Kelâm notları s. 23 (ed-Devvâni 206, Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber, 117b, Şerhu'n-Nesefiyye ve Hâşiyeleri I/179 kaynaklarına atfen)

(3) Şerhu'l-Mevakıf s. 619. Bulak 1266, Ukûdü'l-Cevâhiri'l-Münife. 1/17, 146

(4) Dr. Ali Arslan Aydın adı geçen eser s. 45

devrin iman hayatı en yüksek seviyededir. (1). Çünkü Resûlullah ilâhî davetini yaparken, Kur'an-ı Kerîm âyetlerini okurken onu dinlerler, kalplerinde onun getirdiği kitaba îman, peygamberliğine karşı sarsılmaz bir güven hâsıl olurdu. (2). Bu sebeptendir ki, vahye dayanmış olan bu itikad esaslarında akıl yürütmeye, cidâle lüzum kalmamıştır. (3)

İşte bu devirde inananlar «... Allah yolunda savaşırılar ve hiç bir kınayanın kınamasından çekinmezler...» (4)

İman onların bütün ruhlarını sarmış azimlerini çelikleştirmiştir. Artık Allah yolunda malları ile canları ile mücadele etmekten, îmanları uğrunda seve seve ölmekten çekinmezler. İslâm tarihinin îman bakımından bu altın çağı ve altın nesli sayısız örneklerle doludur. İnanışları için müşriklerin akla gelmedik kınamalarına hattâ işkencelerine maruz kalan, sonunda şahâdet mertebesine erişen zevâtın hatıraları îman tarihi sayfalarında pırıl pırıl parlamaktadır.

Bu çağda ufak tefek fikir ayrılıkları hiç de mühim neticeler doğurmamış, ruhi ayrılıklara sebep teşkil etmemiştir. Cereyan eden basit çaptaki münakaşalar sadece inancı kuvvetlendirmek, islâmî bilgisini ilerletmek ve dinin şeriat denilen fer'î meselelerini halletmek gayesine bağlı olmuştur. (5)

Sahabe devri bu iman kuvvetiyedir ki, peygamberin getirdiği hususlarda vahiyden başka delîle, burhana ihtiyaç hissetmemiş her şeyi büyük bir temiz kalplilikle kabul etmekte tereddüt etmemiştir. Zaten peygamberden alınan cevap ve direktiflere her müslümanın itaat etmesi de, tabii idi. (6)

Rasûlullah devrinde iman hayatının karakterini mutlak bir inkiyad ve teslîmiyet hali süslüyordu. Onlar Allah'a Kur'an'da bizzat C. Hak'ın kendisini tavsif ettiği gibi inanıyorlar, peygamberin izahı ile yetiniyorlar, ileride çok şiddetli münakaşalara yol açmış olan te'villere, teşbihlere, tekyiflere sapmıyorlardı. (7)

Onlar müteşâbih âyetler ve kader mevzuunda da en muhafazakâr tutumu tercih ediyorlar, Rasûlullah'ın men ettiği fikir tartışmaları ve kur'an'ın yasakladığı yorumlardan kaçınıyorlardı. (8)

Tekrar ederek şunu da söyleyelim ki, bu haleti ruhiyenin doğuşu ve bu seviyeye yükselişinde Peygamberimizin bizzat hayatta oluşu, onun en güzel örnek (9) olarak karşılarında duruşu birinci derecede rol oynayan faktördür. Daha sonraları sistematik eserlerde izah edilmiş olan selef akâidi işte Resûlullah ve Sahabe devri akîdelerinin karakterini formül haline getirmektedir.

(1) Prof. M. Tanci adı geçen eser s. 34

(2) İbn Hazm, el- Faslû fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal c. V. s. 19.

(3) Dr. İrfan Abdülhamid, Dirâsât fi'l-Fırak ve'l-Akâidi'l-İslâmiyye s. 124. (Mustafa Abdürrezzak'tan naklen)

(4) el-Maide, 54

(5) Dr. İrfan Abdülhamid, adı geçen eser s. 124 ve devamı

(6) Abbas İkbâl, Hanedan-ı Nevbahtî IV. fasıl s. 25-26 Tahran 1311.

(7) Daha geniş bilgi için bak, İbn Teymiyye, Mecmuatü'r-Resâili'l-Kübrâ 9. (risâle) el-Akîdetü'l-Vâsitiyye)

(8) Dr. Kemal Işık, Mu'tezilenin Doğuşu s. 19, Ankara 1967

(9) el-Ahzap, 21

Kısaca takdis, tasdik, aczi itiraf, sükût, imsak, keff, teslim maddeleri ile özetleyebileceğimiz bu formül, onların durumunu iyice anlatmaya kafi gelecektir. (1)

2) **İkinci Merhale** : Peygamberlerimizin vefatı ile başlar. Artık o güzel örnek gözlerden uzaklaşmış, her çeşit müşkilâtı bir anda hallediveren manevî ilham ve vahiy kaynağı ile maddî irtibat kesilmiştir. İşte bu devrede iman zaafı, farklı unsurların da tahriki ile ortaya çıkar, ufak tefek münakaşalar başlar. Buna karşılık Peygamberimiz (A.S.)'in bıraktığı dinî mirası korumak, onu yaymak ve tesbit etmek için samimi inanmışlar arasında büyük gayretlere dayanan faaliyetlere şahit oluruz. Nitekim Hz. peygamber (S.A.V.)'in vefâtından sonra da böyle olmuştur. Kelâm ilminin doğuşunu hazırlayan sebep ve hâdiseler ufaktan başlayarak gittikçe büyüyen ve büyüdükçe ehemmiyet kazanan, hatta bazan silâhlı çatışmalara kadar varan ihtilâflar, işte hep ilâhî vahiy nûrunu şahsında parıldatan sevgili Peygamberimizin irtihalinden sonra gelişmiştir. İşin garibi, çok basit de olsa, münakaşa istidadı gösteren bazı fikir ayrılıkları, daha Rasûlullahın son demlerinde kendini göstermeye başlamıştır. (2)

Fakat yine de Ashap devri içinde, bilhassa hulefâ-i râşidîn'in ilk zamanlarında, Kur'an'ın mushaf haline getirilmesi, Hz. Peygamber (S.A.V.)'den gelen hadislerin kavli ve fiili sünnet şeklinde tâbiîn nesline aktarılması gibi faaliyetler, bu devir iman hayatının da Asr-ı Saadet Devrini devam ettirmek arzu ve gayreti ile dolu olduğunu göstermektedir. (3)

Sahâbe devrinde görülen bazı münakaşa ve fikir ayrılıkları hiçbir zaman onların iman zafiyetine delâlet etmemektedir. Onlar sadece ve sadece, islâmı en iyi şekilde anlamak ve şeriatı tatbik etmek için gayret ediyorlardı. (4) Zaten tatbikat sahasında da amelî mevzûların karakteri icabı değişen hayat şartlarına uygun olarak naslardan en iyi neticeyi istinbat edebilmek için müşâverehâli mahiyetinde fikir tartışmaları da zarûri idi. (5) Gayet tabii bu tartışmalar akîde sahasında mümkün değildir.

İman ve amel esaslarını sahabeden öğrenen tâbiîn hemen hemen sahabe devrinin sâfiyet ve gayretini taşıyordu. Onlar da kendi öğrendiklerini bir sonraki nesle aktarmışlardır. Fakat bu devirde ortaya çıkan ve hattâ sadece içtihadî ve fer'i meselelere taalluk etmeyip usûle âit konularla da ilgisi bulunan ihtilâflar tebe-i tâbiîn devrinde en köklü şeklini almıştır.

İşte Tebe-i Tabiîn devri, itikadî esasları, içinde buldukları siyasî, içtima ve coğrafî ortamın da etkisiyle, münakaşasız kabul etmek istemedi. Bu devrin iman safiyeti, tâbiîn devri kadar, hele sahabe devri kadar saf ve sükkûnet içinde değildi. Resûlullah'ın son hastalığından itibaren başlayan ilk ihtilâflar artık bu devirde köklü çatışmalar halini almış, islâm âlemine giren yabancı unsurların muzır faaliyetleri neticesinde adamakıllı ciddiyet kesbetmiştir.

(1) Dr. Kemal Işık, aynı eser s. 20. daha geniş bilgi için bak, Doç. Dr. Talât Koçyiğit, Hadisçilerle Kelâmcılar Arasında Münakaşalar, Ankara 1969.

Ayrıca bak, İzmirli İsmail Hakkı, Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme s. 2. İstanbul 1336

(2) Şerhu'l-Mevâkif, S. 746, Luknow 1894; Şehristânî, el-Milel ve Nihal (el-Fasl Hâmîşî) C. I. s. 20.

(3) Prof. M. Tancî, adı geçen eser s. 34.

(4) Şehristânî, adı geçen eser s. 19; Şerhu'l-Mevâkif s. 746

(5) Dr. İrfan Abdülhamid, Dirâsât fi'l-Fırak ve'l-Akâidi'l-İslâmiyye.